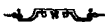

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏ

ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

(Տես յէջ 168)

Է. — Քանդակագործարիւնն Կամարաղեղնային յեղանակին մէջ. — Ի Գաղղիա,
Ի Գերմանիա, յԱնգղիա, յԻտալիա, Ի Հոլանդա և Ի Բելգիա:

ԱՅն յեղանակիս մէջ ստեղծակա-
նութիւնն իւր վերջին զարգացումն
կ'ունենայ ամենէն աւելի. Ի Գաղ-
ղիա: Նորակառոյց մայր եկեղեցիք
կը կարօտէին արձանագործութեան
զարգարանաց: Գաւիթներու կողմնական մա-
սերն, զրանց պտակներն, կամարակապք և
ճակատի եռանկիւնք զարգարուեցան արձա-
նիկներով:

Այս յեղանակի բազմաթիւ ձեռագործնե-
րէն՝ որոնք սոյն հոռմանեան պարագայէն Ի
կամարաղեղնային անցնելու միջոցը կը կազ-
մեն, կրնանք յիշատակել այն հրաշալի քան-
դակները, որք կը զարգարեն Ռէյմսի մայր
եկեղեցւոյ մեծ զուռը. միանգամայն կ'երեւի,
թէ նախորդ պարագայի այն անաչառութեան
բնադրոյնն այլ կորսուելով, ոճն այնպիսի
բարձրութեան հասած է, որ յիշուի կը յի-
շեցնէ մեզ հնոց կենդանատիպ և նրբաւորեալ
ձեռագործները, բայց 'ի մի քանի թերութիւնէ
շինութեան կերպին: Նմանապէս ուրիշ նշա-
նաւոր ձեռագործներ այլ կը գտուին Պարիսու
և Ամիանու մայր եկեղեցեաց մէջ, մասնաւոր
Շարլիի մայր եկեղեցւոյ թեւայն մեծ դրան
վերայ:

ԺԳ. դարու մէջ ճարտարապետութիւն և
քանդակագործութիւն սերտիւ իրեաց հետ
միանալով յառաջ բերին զարմանալի հը-
նարագէտ կարողութիւն և գեղեցկութիւն մի:
Մանաւանդ սոյն դարու երկրորդ կէսն, այս-

ինքն է՝ Սրբոյն Լուչովիկեայ յեղանակն, իւր
արտադրութեանց մէջ այնպիսի կատարելու-
թիւն մի ստացաւ, որոնք համարձակ կրնան
բաղդատուիլ Պերիկլեան յեղանակի ձեռա-
գործաց հետ: Նոյնպէս ոճոյ մաքրութեան և
վսեմութեան կողմանէ այնպիսի գերազանցու-
թիւն մ'ունին սոյն յեղանակին ձեռագործք,
զորս չէ կարելի գտնել միջին դարու մէջ.
սակայն, արդէն այս դարուս մէջ, արուեստն
սկսաւ նուազիլ ճարտարապետութեան գաղա-
րման ժամանակին հետ:

Գերմանիոյ մէջ ընդհակառակն արուեստն
կը զարգանար, և այնպիսի արտադրութիւններ
յառաջ կը բերէր, որոնք եթէ ոչ վիթխարի՝
սակայն վայելչութիւնէ զուրկ չէին, օրինակի
համար Ֆրիքուրգի (Ի Բիւրգաւ) մայր եկե-
ղեցւոյ գաւթին մէջ գտուող գեղեցիկ արձան-
ներն. ինչպէս նաեւ Սարապուրգի մայր եկե-
ղեցւոյ ճակատը զարգարող արձանքն: Եթե-
լու արժանի է նաեւ Նաւբուրգի մայր եկե-
ղեցւոյ մէջ հրաշալի արձաններու շարքն, մա-
նաւանդ արեւմտեան դասին մէջ, ինչպէս նաեւ
Բամբերգի մայր եկեղեցւոյնը, և մասնաւոր-
ապէս երեք մեծ դռներն և դասի արձանքն:
ԺԴ. դարու մէջ ծաղկեցաւ արձանագործու-
թիւնն Ի Գերմանիա: Նյուրնիոյ մայր եկե-
ղեցւոյն մոյթները զարդարող՝ Գրիստոսի, իւր
մօր և առաքելոց արձանքն արուեստական
մեծ արժէք ունին: Ասկէ զտա մեծ գործօ-
նէութիւն մ'այլ բացուեցաւ Ի Նիւրեմբերգ և

շատ ազդեցութիւն ըրաւ արուեստի վրայ։ Սրբոյն Լաբենտեայ եկեղեցւոյ դաւթին մէջ կը գտուին նշանաւոր քանդակներ։ ԺԴ դարու վերջերն շինուեցաւ Չքնալ Աղբիւր (Jolie Fontaine) անուամբ յիշատակարան մի, զարդարուած արձաններով և քանդակներով։ Մի և նոյն արժէքով են և ձեռագործը Աստուածածնայ (Notre-Dame) եկեղեցւոյ մեծ դրան և տնդաստակին արձանաց։

ԺԵ դարու սկզբէն՝ ի Սուաբ (Souabe) շատ զարգացեալ կ'երեւին ստեղծական արուեստը։ Չոր օրինակ Եսթինգենի Աստուածածին եկեղեցւոյն ընծայուեցան զեղեցիկ արձաններ. անկէ առաջ Գմունդի Ս. Խաչ եկեղեցին զարդարուած էր ճոխ քանդակներով։ Այս ժամանակները՝ Անգղիա եւս մասնակցեցաւ արձանագործութիւնը կատարելագործող շարժման, մասնաւոր շիրիմները արձանազարդեալ ժամանակ։

Չուլեւու արուեստն միայն մկրտարաններով և բազմաստեղծ ճրագարաններով չի բաւականացաւ, այլ մասնակցեցաւ նաեւ շիրիմներու զարդագործութեան։ Այս տեսակ հրաշքի ձեռագործներէն են Անգլիոյ Հենրիկոս Գ. Թագաւորին և Էլէոնորա Թագուհւոյ մահարձանն՝ Լոնդրայի Ուէստմինստըր աբբայարանին մէջ. և Սեաւ Իշխանն (le prince Noir)՝ Կանտորբերի մայր եկեղեցւոյն մէջ։ Գերմանական արտադրութեց մէջ շատ նշանաւոր է Հոխշտադի Կոնրադ աբբայակալութիւն հոյակապ շիրիմն Կոլոնիոյ մայր եկեղեցւոյն մէջ։

Բաց ասկէ ի հիւսիսային Գերմանիա, ի Ֆլամանդա և ի Ֆրանկիա կը գտուին անագապնձէ բազմաթիւ դամբաններ, որոց վերայ հանգուցեւոյն պատկերն քանդակուած է՝ չորս կողմէ ճարտարանկատական զարդարանքներով։ Այս տեսակ դամբաններու օրինակներ կրնան տեսնուիլ Լիւպէքի մայր եկեղեցւոյն մէջ։

Փղոսկրազարդ մասնատուիբէ զատ կը գտուին նաեւ մետաղեայ քանդակուածներն, որոնք ճոխ զարդարուած աղեղնակամար փոքրիկ եկեղեցւոյ մը ձեւն ունին։ Գարձնալ կը գտուի նաեւ մեծ քանակութիւն մի փայտեայ արձաններու, որոնք ԺԴ դարէն սկսեալ խորանները զարդարելու կը ծառայէին,

մասնաւոր ի Գերմանիա. ի մէջ այլոց՝ ներկայիս Շլէզու մայր եկեղեցւոյն մէջ կը գտուին Հանս Բուզմանի շինած արձաններն։ Այս խորանի նկարներն ընդհանրապէս ճարտար կերպով նկարուած և օսկեզօծուած են, յորոց բազմաթիւ կը գտուին այժմ ի Գերմանիա և ի Տիւրու, Այսպիսի է Բլաւբայրէն (Blaubeuren) մենաստանին զեղեցիկ խորանն։ Մոյն պարագայիս վերջերն կ'ապրէր ի Նիւրեմբէրգ ճարտարարուեստ վարպետ մի, այսինքն է Ֆայտ Մոտս։

Իտալիոյ մէջ քանդակագործութիւնն բոլորովին ազատ զիրք մի կը զրաւէր ճարտարապետութեան քով։ Այս նոր զարգացման զրլխաւորն է Յովհաննէս Պիսանոյ (Pisano, 1240-1345)։ Իւր ձեռագործաց մէջ ամենէն լաւագոյնն և ամենաճոխ աշխատութիւն մ'է Արեձնոյի մայր եկեղեցւոյն աւագ խորանն։ Ճիտտուոյի ազդեցութեան ներքեւ՝ Անդրէաս Պիսանոյ ճարտար քանդակագործ մ'է. զաւ (1280-1345)։ Իւր հրաշակերտ դործն է Փլորենտիոյ մկրտարանին անագապնձէ մասն։ Ուրիշ վարպետ մ'այլ է Որկանեա (Ուպրեաւս Կիլինեան). աւ ինքն շինած է Փլորենտիոյ Ս. Միքայէլ եկեղեցւոյն օսկեզօծ աւագ խորանի հրաշալի տապանակն, որ իբր զարդագործութիւն՝ զուցէ աշխարհիս ամենէն նշանաւորն ըլլայ։ Քանդակագործութիւնն վիենետիոյ, Նեապոլոյ և Հռովմայ մէջ զարդագործութիւնն իբր առարկաներ կ'ընտրէր շիրիմներու մարմարոնները։ Վերոնայի մէջ շատ նշանաւոր կը համարուին Սկալիններներու շիրիմներն։ Նոյնպէս նաեւ զարմանաց արժանի շիրիմներ են Պաւլայի մայր եկեղեցւոյն մէջ Ս. Ալբուստինեայ շիրիմն, ինչպէս նաեւ Միլանու Ս. Եւստորգ եկեղեցւոյն մէջ Ս. Պետրոս մարտիրոսի շիրիմն։

Եւրոպիոյ ուրիշ երկիրներու բազդատամբ Հոլանդա այնքան ճոխ չէ իւր քանդակեղէն արտադրութեանց մէջ, որոյ պատճառն այլ յայտնի է։ Այսինքն է, այնպիսի Թագաւորութեան մի մէջ՝ ուր բազմաթիւ եկեղեցիք սահմանուած են ի պաշտօն նորագոյնութեան, կարելի չէ տեսնել անոնց մէջ, ոչ ներքուստ և ոչ արտաքուստ այս կրօնական յիշատակարանները ստեղծական զարդագոր-

ծութեամբ, Ուստի և սոյն երկրիս մէջ ար-
ձանագործութեան անկման անմիջական պատ-
ճառ եղաւ նորադանդութիւնն: Բաց ի այս
զխաւոր պատճառէս, հարկ է գիտնալ նաեւ
որ տեղւոյս խնաւ կլիմայն վատ ազդեցու-
թիւն կը ներգործէր մարմարիոնի վերայ,
ուսկից որ կը շինեն սովորաբար քանդակա-
գործք իրենց արձանները՝ որոնք և բաց-
օթեայ կը մնան: Մեր խօսքին ապացոյց մը
կրնայ ըլլալ Հոռոտեղգամի մէջ գտուող Տոլ-
լանսի արձանին խեղճ վիճակն:

Երեւելի մարդկանց յիշատակը պահելու
համար շինուած յիշատակարանք՝ ընդարձակ
ասպարէզ մի կը բառնան ստեղծականութեան
մէջ. բայց Հոլանդայի Ժողովուրդն՝ ինչպէս
նաեւ ընտանիք, ի ցոյց իրենց երախտագիտու-
թեան ուզելով պատուել երեւելի անձինքը՝
իրենց քաջագործութեանց, տաղանդոյ և մա-
տուցած ծառայութեանց համար, կը կանգնեն
եկեղեցեաց մահարձաններ, որոնք կը պահեն
անոնց անձինքը: Ըստ այսմ շիրիմներու մեծ
քանակութիւն մի կը գտուի, որոց շինուածքն
յիբաւի շատ հրաշալի է: Ժե և ԺՉ պարուց
մէջ՝ հասարակաց շինուածոց և քաղաքաց
գոնեբուն գարդապործութիւնն նմանապէս ընդ-
արձակ ասպարէզ մի բացաւ քանդակագոր-
ծութեան: Մարմարեայ կիսանդրիք ամեն ա-
տեն բազմաթիւ եղած են, յորոց և մեծ
քանակութիւն մի կը գտուի Լա Հայի (La
Haye) և ուրիշ թանգարանաց մէջ: Հոլան-
դայի մէջ ի վաղուց մշակուեցաւ քանդակա-
գործութիւնն, որոյ ապացոյց մի կը նշմարուի
Ս. Պետրոս առաքելոյն նուիրուած քարի մը
վերայ, որ կը գտուի Եղմանտի արքայական
եկեղեցոյ ճակատին, որոյ հնութիւնն կը
հաննեն մինչեւ ցամա 1443: Աւատական յե-
ղանակի ամենէն հին յիշատակարանն. և է
կարմիր կոպէն քարի վերայ հարթ քանդակ
մի, երեք ոտք բարձրութեամբ և վեց լայ-
նութեամբ, որ և կը ներկայացնէ Սրբոյն
Պետրոսի, Հոլանդիոյ թիիերի Բ. Կոմսի և
իւր Պետրոնիլ մօր պատկերը:

Բեղգիա եւս շատ նշանաւոր ձեռագործներ
յառաջ բերած է արուեստի այս և ուրիշ ճիւ-
ղերուն մէջ: Բաւական է անգամ մը պտը-
տիլ իւր քաղաքները, որոնք արուեստի աւ-

սումնասիրութեան տեսակիտով այնքան կա-
րեւոր են, այցելել իւր մայր եկեղեցիները,
կանոնիկոսական եկեղեցիները, թանգարան-
ները, համալուծու համար, թէ ըստ քան-
դակագործութեան՝ Եւրոպիոյ միւս գաւառնե-
րէն վար չի մնար: Հրաշալի բեմերն, մկրթ-
տութեան աւագանքն, տապանակներն, ուր
արուեստն կը թուի ցուցնել բոլոր իւր ճա-
խութիւնը կոփածոյ վիժին մէջ, վայելուչ ան-
դրիք, հոյակապ շիրիմք, շքեղաշուք ամպիոնք
քարոզութեան, չքնադակերտ աթոռք կը լայտ-
նեն, թէ արուեստն կատարելութեան ինչ
աստիճանին հասեր էր Ստորին-Նահանգաց
մէջ: Այս երկրիս մէջ կանուխկեկ զարգացաւ
նաեւ քանդակագործութիւնն: Վալլոն (Wal-
lonne) նահանգաց պարոններու մէջ ԺԳ դարէ
ի վեր մշակուած էր սոյն արուեստը: Այս-
պէս, պղնձեղէն քանդակագործութիւնն այս
յեղանակիս մէջ ծաղկեցաւ ի Դինանդ, և
յառաջ բերաւ մեծ քանակութիւն մի հարթ
քանդակներով զարդարուած մկրտութեան ա-
ւագաններու, գրակալաց, տապանակաց, աշ-
տանակաց, և այլն, որոնք են ձուլածոյք կամ
քանդակուած և կամ մուրճով ծեծուած, ար-
ուեստի պատմութեան մէջ այլ Դինանդեան
(dinanderie) կը կոչուին: Սոցա հեղինակ-
ներն պարզ և համեստ արուեստաւորներ են,
և կը ճանչցուին batteurs de Dinant
տիպոսով. յորոց մի քանին կարելի է տես-
նել Գաղղիոյ եկեղեցեաց կամ թանգարանաց
մէջ: Յիշենք միայն Տրոնդրի եկեղեցեոյն մէջ
գտուող գրակալը և աշտանակն. որոց հեղի-
նակն է Դինանդիոյ Յահան, 1372 թուա-
կանին շինուած է:

Էպսոյտ քարէ քանդակուած հնազոյն ձե-
ռագործներն այլ պէտք ենք յիշատակել
Տուռնէի (Tournay) մայր եկեղեցեոյն հիւ-
սիսակողմեան գաւթը. զարդարող քանդակ-
ները, որոնք կը ներկայացնեն Դաւթի պատ-
մութեան զանազան տեսարանները. ուր կա-
րելի է տեսնել ստեղծական արուեստի ըն-
տիր և նուրբ աշխատութիւն, իւրաքանչիւր
մասանց վերայ խնամով բանուած: Ստորին-
Նահանգաց եկեղեցիներու մէջ կը գտուէին
բազմաթիւ մահարձանք, բայց ժամանակն և
յեզափոխութիւնք անոնցմէ շատերը անյայ-

տացուցին: Բայց յայտնի է, թէ այս քարե-
ղէն շիրմը մեծ արժէք ունէին և բնիկ ա-
րուեստաւորաց դուրին արգասիք էին:

ԺԳ. դարու մէջ ի Տուռնէ կար քանդա-
կազործութեան դպրոց մի, որուն արտագործած
բազմաթիւ ձեռագործքն անշուշտ զամենքը
պիտի զարմացնէին, եթէ զանոնք խորտակած
լինէին ԺՁ. դարու պատկերամարտը: Յիրա-
ւի, կը տեսնենք Brabantի դուքս մի,
Յովհաննէս Գ. որ մահաբաձան կանգնել կու
տայ իւր հօրեղբոր Հենրիկոսի յիշատակը
պատուով և անար: Լուսինն Ս. Պետրոս ե-
կեղեցւոյ մատրանց միոյն մէջ կը գտուի
հիւանաքարէ շիրմ մի Brabantի դուքս
Հենրիկոսին պատկած արձանով, բարձրաքան-
դակ և լաւ շինուածք, որ անշուշտ ԺԳ.
դարու ճարտար արուեստաւորի մը գործ է:

Յետագայ դարերն ամենակարեւոր յեղա-
նակ մի կը խաղմեն արուեստի պատմութեան
համար: Ձեռագործք կը բազմապատկուին.
յիշենք միայն Ս. Պետրոսի հրաշալի բեմերն
ի Լուվէն, և Ս. Գումմերի ի Լիէր, Ս.
Պետրոսի տապանակները ի Լուվէն. խորշե-

լով կոփածոյ քարէ զոթացի աշտարակներ,
զմբեթարդներ, աշտարակիկներ, կամարա-
կալք, փոքր սնդիրք, զարմանահրաշ կերպով
փորուած խումբեր, Հալի եկեղեցւոյն մկր-
տարանքն, և եւս Մարիամու Բուրգոն և
Յանգուզն կարողոսի շիրմքն ի Բրիւժ (Bru-
ge), որոնք փորձաբարէ են և ոսկեզօծեալ
պղնձով զարդարուած, և յիրաւի հրաշակերտ
իրենց ճարտարարուեստ ներութեամբ: Նաեւ
եկեղեցեաց զանձարանք ունին բազմաթիւ
հրաշալի մասնատուփեր և նշխարատուփեր,
որոնք ոսկեբալկան ձեռագործք են, և շատ
հեղ կը ներկայացնեն կաթոլիկէի դրսի ե-
րեսը հանդերձ իւր գաւիթներով և արձանա-
լից կոր կամարներով, ամպուլաններ, աշ-
տարակներ, և զրասանգներով զարդարուած
փոքրիկ զանգակատներ: Այս ներարուեստ
հրաշակերտներու հեղինակներ եղած են ան-
շուշտ տեղացի արուեստաւորքն, որոնք սով-
որութիւն չունենալով ձեռագործաց ներքեւ ի-
րենց անուանքը ստորագրել, անձանթով կը
մնան մեզ. սորա կը կոչուէին միայն ոսկե-
րիչք, պատկերակոփք և պատկերագործք:

Շարայաբեդի

ԱՍՏՈՒԾՈՅ Է ՇՈՒՈՎՄ

ՏԱՂ

Բնակէ Աստուած

Վերք. Ենեւիւ

Գիշեր ի Կիլէնտոյ սըփօէր ըզբող իւր մըթին:
Մենաւոր, մինչ իւրքն ի քուն կային ի ստուեր զովագին,
Յաղթականն պերճացեալ ընդ հանդերձեալ իւր նըսիհ,
Ի սեամբս խորանին իւրոյ հըսկէր անհամբեր,
Բողոք առ գիշեր ու առ այգն եղեալ լուսաբեր՝

Ձի ծագէր յամբը զօր վաղուի:

« Գիշեր, ճն, ճնպեաց ի ճնմ, զի կապիտոլ առ վաղիւ,
Յաղթողին Արկոլայ ամբարձցին կառք քաջանիւ.
Վաղիւ Հոովմ՝ զարթուցեալ ի չոխդն իմոց արուծեանց,
Հոովմ՝ միայն արժանաւոր փառացրս յարկ մեծաշուք
Նաղեսցի պերճապայծառ իւր պանծալի հանդիսիւք,
Ընդ անցելոյն յաղթանակաց »: